

Зоран Јерemiћ

ВЕЖБЕ ИЗ НИХИЛИЗМА

Светислав Басара: *Looney tunes*, Манично-параноична историја српске књижевности у периоду 1979–1990, Дерета, Београд, 1997

Није редак случај да распре на тему овдашњих књижевних прилика изнова актуелизују однос литературе и историје. Тај однос се, опет, услед дубине и сериозности нашег националног бешчашћа, погрешно и тенденциозно тумачи у равни идеолошке и дневнополитичке сврсисходности. При томе, заборавља се да књижевност чак и онда када директно употребљава мотиве из ближе или даље прошлости предочава, у најбољем случају, заумно лице: наличје и метафизичност садржаја. Ни дела писаца поетички сродних Светиславу Басари (Албахари, Петковић, Великић, Марковић ...) нису била поштеђена извесне нетрпељивости, доктринарне рецепције од стране „традиционалније” оријентисане критике.

Како је статус стварности, документарности, историјске истине, друштвеног уређења, чак физичке присутности и појавности света у Басариним књигама доведен у питање, то се, како нам предочава писац *Фаме о бициклстима*, граница искуства човека овога доба губи у мору информација, знања о фантомској природи стварности која их фабрикује. Хоће се рећи да је позиција савременог приповедача, заправо, позиција ерудите који, без имало смисла за колективистичке утопије, искушава (у масци бога) своје читаоце комбинаториком општих жанровских места, сумњајући у трајност, дакле истинитост, било које приче до те саме. Истовремено, он се ослања на готово неограничен број сужејних уобличиња позајмљених из фондуса средстава масовне комуникације и забаве. Свет је, бесповратно, замењен текстом. Коначно, историја више не може да рачуна на друштво

спремно да инвестира у њу, осим у причу о њеном крају. Ако се, уз све поетичке разноликости, може утврдити да постоји заједнички именитељ за генерацију писаца којој припада Светислав Басара – већ увелико естаблирана и чврсто укоревана у основну развојну матицу српске прозе – онда је то постисторијска мера стварности.

После радикалне приповедачке стратегије у својим првим књигама (*Приче у неспајању*, *Кинеско писмо*, *Peking by night*), која се умногоме ослањала на паративне стандарде Семјуела Бекета, Басара надале успоставља нова поетичка правила (пародијски однос према жанру, епистоларије, цитатност ...) која ће донети низ трансформација у трагању за одговорима на темељна егзистенцијална, метафизичка, филозофска и религијска питања. Привидан отклон од друштвене стварности, те често истицана артифицијелност његових романа (*Фама о бициклистима*, *На Граловом шрагу*, *Монголски бедекер*) представљају заводљиву књижевну образину испод које се више него јасно пазира страв и празнина националног беспућа. Већ је збирка прича *Феномени* и есејистичка проза *Тамна страна месеца* најавити прелаз од борхесовског тематског круга ка мучним догађајима који су обележили пропаст бивше Југославије. Од *Уклетије земље* до романа *Loney tunes* (укључујући и књиге есеја *Дрво историје*, *Виртуелна кабала*, као и драмски опус), Светислав Басара се на горко-ироничан начин бави морама виртуелне историје и њеним пошастима.

Loney tunes није, на шта поднасловна одредница упућује, романирана историја српске књижевности. Реч је о још једној успелој Басариној мистификацији која подразумева и јаку аутобиографску (односно, „аутобиографску“) ноту присутну у готово сваком од његових дела. Он не уводи у основу приче квалификативе критичког и аналитичког промишљања, већ се служи ефемерним, фрагментарним, успутним скицама из живота неколицине знаменитих актера домаће књижевне сцене. На исти начин, олако и са привидом необавезне лакоће дотиче се и неких њених кључних тачака. Тако, (пародијско) оспоравање Вукове језичке реформе има за циљ да „докаже“ како је творац модерне азбуке зачетник комунизма на овим просторима, а угроженост идеолошких псеудомитова и комунистичких симулакрума директан узрок напада традиционалиста на Данила Киша. Но, како је овде реч о реинтерпретацији књижевне прошлости у духу једне радикално хуморне и фарсичне форме, то се, често, не могу препознати истинити од фиктивних, нити пак фиктивни од истинитих ликова Басарине приче. Ни позиција приповедача није поштеђена искуствене (више)смислености. Па ипак, најљивији читаоци Басариних дела неће бити изненађени чињеницом да много „лица тражи писца“ и да је главни покретач приче нека врста *deus ex machine*, паралелна пројекција неколико временско-просторних система. Мање је важно да ли долази „са далеког севера Набоковљевих романа“, „лене варошице на десној обали Дрине“ или из лавиринта сна. Уколико више поверујемо у његову онтолошку дисперзивност, утолико ће заводљивост књижевне игре бити трајнија.

Препуштајући се кошмарном путовању Басариних јунака, делиричним азимутима који чине низ концентричних кругова између Дапиловграда, Београда, Подгорице, Андријевице, Ужица, до имагинарних топоса који каткад подсећају на Барозову *Иниерзону*, каткад на пустошину неког неореалистичког филма у чијем се амбијенту одвија гротескно-посталгична игра детекције, читалац се сусреће, вођен „подземном“ мотивисаношћу приповедача, са сликама и приликама које сведоче о моралном амбису и

дубини цивилизацијског пада на овим просторима. Нит приче писац развија до свих могућих крајности преузетих из цртаних филмова („Чаше и флаше поскочише, направеше двоструки салто, вратише се у првобитни положај.”) симболично одређујући карневалску природу наше ближе (не само књижевне) историје.

Пермутујући системе вредности, доводећи у пародичан однос фикционалне са стварним актерима српске књижевности друге половине века, те, нада све, користећи средства анимације, која зарад драматуршке ефектности махом игноришу и потиру све атрибуте стварности, писац развија сатиричну сликовницу наших нарави. Неретко, исход обруча једне трагичне раблеовске игре појављује се апсурдан подтекст. Есејистички обликовани делови романа, кроз аутоиронију, настављају Басарине раније започете полемике са историцизмом и последицама обезбожене, антропоцентричне мисије ововеконних спасилаца човечанства. На трагу сиорановски утемељеног ниҳилизма, писац овог псеудоисторијског романа самозатајно ради на отрежњењу свих нас од лошег сна, негативних крајности и кошмара који се (то већ сасвим патетично звучи) понавља већ поколењима.

Homo poeticus и *Homo politicus*, два пола романа које дели танка граница самоконтроле и ироничне дистанце, Басара ниједног тренутка не доводи у ванкњижевну везу. Напротив. Једна од успелијих епизода у, разуме се, подручљиво-фарсичном кључу говори о летачкој авантури Дисидента у коме иоле озбиљнији читалац препознаје аутора чувених историјских романа, коме је политика на уштрб књижевности (или је случај обрнут) исувише „отворила” врата. Такође, кабалистичко оживљавање бронзаног кипа Јосипа Броза у хорсокаку ужичког Музеја устанка, или, додајмо, наводни одломак из мемоара Јакова Гробарова који евоцира трку комунистичких функционера на поповима у новембру 1944. године на београдском хиподрому, дакако, потврђују сасвим легитиман наставак домановићевске традиције у српској књижевности.

На једној од промоција своје нове књиге, Светислав Басара ће, подстакнут питањем о српском историјском фатализму, рећи: „Наша историја је заснована на стравичним измишљотинама, најнижег нивоа, са ауторитетима, којекаким гусларима, слепцима и ‘рекла-казала’. Области које уобличавају историјски материјал не вреде ни пет нара. Човек се на њих не може ослонити. Почев од Првог српског устанка на овамо, то нема никакве везе са стварношћу. То је потпуно некритичка историја у коју нико, па ни историчари, не верује. Пристајање на лаж, на лажну структуру која нема биће, проузроковало све наше невоље и тек ће да их проузрокује”.

Иако не делимо до краја Басарино становиште ослобођено од сујеверја историцизма, рећи ћемо да живећи на поднебљу и у добу које карактерише култура императивно потврђена култовима историје, роман *Looney times* Светислава Басаре убедљиво сведочи о виталности и ефикасности сатиричког погледа на њену невеселу заоставшћину.